

Volume 11, Issue 4, July 2024, p. 210-220

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3576>

ArticleHistory:

Received

28/06/2024

Accept

28/07/2024

**Available
online**

29/07/2024

SCHOOL AS A TOOL OF POWER AND DISCIPLINE FROM FOUCAULT'S PERSPECTIVE

FOUCAULT PERSPEKTİFİNDEN İKTİDAR VE DİSİPLİN ARACI OLARAK OKUL¹

Rumeysa Demir²
Mustafa Dikmen²

Abstract

In this article, Michel Foucault's analyses on the concepts of power and discipline are discussed in the context of education. Foucault's conceptualisations such as subject-power, forms of power [pastoral power/biopower], great societies of confinement and control, subjectification and techniques of self can offer new perspectives in the structuring of educational policies. In the study, the concept of power, power as the production of a regime of truth, tools for analysing power and methods of combating power, the concept of governmentality and the critique of neo-liberal political rationality are discussed. In addition, the need to analyse the current situation and practices of educational administration approaches and educational policies in the light of the concept of power is emphasised. In this direction, it is suggested that academics in the field of educational administration should position themselves not as individuals who produce theories and discourses in the service of the dominant paradigm, but as intellectuals who can establish the practice of criticism with the knowledge they produce.

Keywords: Foucault, educational administration, educational policies, concept of power.

Özet

Bu makale Michel Foucault'nun iktidar ve disiplin kavramlarına ilişkin analizlerini eğitim bağlamında tartışmaktadır. Foucault'nun özne iktidarı, iktidar biçimleri [pastoral iktidar/biyo-iktidar], büyük sınırlama ve kontrol toplumları, özneleştirme ve öz-teknikler gibi kavramsallaştırmaları eğitim politikalarının yapılandırılması için yeni perspektifler sunabilir. Çalışma, iktidar kavramını, hakikat rejiminin bir üretimi olarak iktidarı analiz etme araçlarını, iktidarla mücadele yöntemlerini, yönetsellik kavramını ve neoliberal politik

¹ Bu makale, "Postmodern Dönem Filozofu Olan Michel Foucault'un Eğitime Dair Görüşleri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri ABD., Çanakkale/Türkiye. rumeysa.avgul@hotmail.com.

² Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Çanakkale/Türkiye. mustafa.dikmen@comu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8737-0789>

rasyonalitenin eleştirisini ele almaktadır. Ayrıca, eğitim politikasının mevcut durumunun ve uygulamalarının eğitim yönetimi yaklaşımları aracılığıyla iktidar kavramı ışığında analiz edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, eğitim yönetimi alanındaki akademisyenlerin kendilerini egemen paradigmanın hizmetinde kuram ve söylem üreten bireyler olarak değil, ürettikleri bilgi ile eleştirel bir pratik kurabilen entelektüeller olarak konumlandıklarını önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Foucault, eğitim yönetimi, eğitim politikaları, iktidar kavramı.

Giriş

Eğitim, insanların davranışlarını istenilen yönde şekillendirir. Bunun gerçekleşmesi ise siyaset ile mümkündür. En yaygın tanımıyla yönetim sanatı olan siyaset, toplumun liderlik tarzını, tüm kurumlarını ve işleyişini kapsar. Toplumlardaki genel kabul, liderlik tarzlarının ve siyasi sistemlerin gelecek nesillere aktarılması ve onların da bu mevcut sistemi kabullenmelerinin sağlanmasıdır. Toplumsal yapının önemli ve etkili kurumlarından olan okullar, siyasal sistemin yeni kuşaklara aktarılmasında öncü rol oynamaktadır (Sönmez, 2005:57).

Eğitimin amaçları ve yöntemleri insanların istedik davranışlar geliştirmesini sağlar. Toplumsal yapının en önemli kurumu olarak kabul edilen eğitim, iktidar aracılığıyla toplumu şekillendirmekte ve bireylerin toplumu şekillendirecek değerleri edinmesini sağlamaktadır (Aydoğan, 2016: 9). Siyasal sistemi kontrol eden iktidar için eğitime önem vermek kendi devamlılığı için vazgeçilmez bir unsurdur. Yönetim ise gücü içeren bir faaliyet olarak görülmekte ve bu kapsayıcı özelliği nedeniyle tüm süreç ve eylemlerde güç ilişkisinin yapısı, etkisi ve sürekliliği incelenmektedir.

Michel Foucault, güvenlik, iktidar, nüfus, cinsellik, delilik ve yönetim konularında çok boyutlu çalışmalar yaptı. Özellikle bireyin ve toplumun iktidarla ilişkisi üzerine önemli tartışmalara öncülük etti. Literatürde Foucault'nun çalışmalarının üç farklı döneme ayrıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırmalar aşağıdaki gibidir: Arkeolojik dönem 1960-1970 arası, soykütüksel dönem 1970-1980 arası, etik dönem ise 1980'li yıllardır (Karademir, 2015: 86-100). Her bir dönem Foucault'nun odaklandığı temaların farklılaşmasıyla gerçekleşmiştir. Foucault arkeolojik dönemde tıp, psikiyatri, ekonomi ve dilbilim söylemlerini analiz ederken, soykütüksel dönemde iktidarı analiz etmekte, etik dönemde ise benlik analizine odaklanmaktadır. Her dönemde ortak söylemin cinsellik olduğu görülüyor. Arkeolojik dönemde cinselliği tanımlayan bilimleri eleştiren Foucault, soykütüksel dönemde iktidarın cinselliği düzenlemeye yönelik eylemlerine odaklanırken, etik dönemde cinsel öznenin toplumsal yapı aracılığıyla gerçekleştirilmesini eleştirir (Foucault, 2006a; 2006b; 2010).

"Hapishanenin Doğuşu" adlı eserinde Foucault, iktidarın soykütüksel bir analizini yaparak, modern iktidarın çeşitli örgütlenme ve var olma yöntemlerinin eğitime nasıl yansıdığını analiz eder (2006a). Çağdaş eğitim sistemini anlamak için modern iktidar anlayışını ve yapısını anlamak gerektiğini belirten Foucault, 18. yüzyılın sonundan itibaren bedene acı ve ceza verme şeklindeki iktidar anlayışının yerini disiplin anlayışına bıraktığına dikkat çeker. İktidar anlayışındaki bu dönüşümle birlikte cezalandırılabilir beden anlayışı yerini terbiye edilebilir beden anlayışına bırakır (Foucault, 2011b: 72). Bedenin evcilleştirilmesi, başta eğitim kurumları olmak üzere hapishaneler, hastaneler ve kurumlar tarafından gerçekleştirilen çeşitli pratiklerle sağlanır (Güneş, 2015: 59-72). Hapishanelerin varlığının yanı sıra disiplinci iktidar anlayışı toplumdaki diğer kurumları da düzenler. Foucault'ya

göre iktidar, bilimsel söylemler aracılığıyla kendi hakikatini dayatır ve bunu okul, hapisane, fabrika gibi kurumlarda üretir (Foucault, 2011b: 72). Bu süreç ve ilişki Jeremy Bentham'ın bir metaforu olan "panoptikon" ile açıklanmaktadır (Işık, 2012: 103-104).

Bir kontrol ve izleme aygıtı olarak tanımlanabilecek panoptikon, bir hapisane planının ötesine geçen ve bireylerin niteliklerini tanımlayan bir toplum biçimini ifade eder. Ayrıca Latince'de "pan" "bütün", "opticon" ise bütünü görmek, gözlemlemek anlamına gelmektedir. Toplumun ve onu oluşturan bireylerin kontrolü, gözetilmesi ve kategorize edilmesi ancak bedenlere dayatılan kurallara uyulmasıyla mümkündür. Bu açıdan eğitim kurumları bu uygulamaların hayata geçirilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Foucault'nun iktidar anlayışı, belirli bir tarihsel bağlamda farklı yapı ve biçimlerde var olur. İktidar anlayışı sadece zorlayıcı ve yasaklayıcı bir güç olarak anlaşılmalıdır; planlayan ve inşa eden bir güç olarak görülmektedir (Oranlı, 2012:39-53). Bu açıdan eğitim kurumlarının iktidar ve güç ilişkileri bağlamında yeniden düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Disiplin ve kontrol sisteminin eğitimdeki boyutunu tartışmak, eğitim sistemini anlama ihtiyacını doğurur. Deacon'a göre Foucault'nun eğitim söylemleri üç şekilde ele alınmakta ve açıklanmaktadır: eğitim sistemlerinin teknik siyasi tarihi, ahlaki ortopedi açısından eğitim ve iktidar, iletişimsel iktidar açısından eğitim (2006a).

Foucault, eğitim kurumlarının siyasi tarihi üzerinden anlamın yapılandırılmasına, bu kurumların çok boyutlu örgütlenmesine ve sadece okulların eğitimsel amaçlara hizmet etmediğine, rehabilitasyon merkezleri ve hapisaneler gibi kurumların da aynı içerikle örgütlendiğine dikkat çeker. Bu açıdan bakıldığında eğitim kurumları, disiplin yöntemlerini kullanarak ve bireylere kontrol teknikleri uygulayarak eğitim ve öğretim sağlayıcıları statüsünü farklı şekillerde yeniden inşa etmektedir (Foucault, 2012: 42). Eğitim kurumlarında gerçekleştirilen kontrol pratikleri özneleri ve bilgiyi tanımlar, toplumun bireyle ve bireyin toplumla ilişkilerini planlar ve eylemi düzenler. Tüm bu işlevleriyle eğitim sistemi iktidar, bilgi ve özne arasındaki ilişkiyi düzenler. Süreklilik böylece eğitim kurumlarının dışında da garanti altına alınır.

Foucault, eğitim kurumunu analiz ederken, öğreten, yönlendiren, edinilen bilgiyi aktaran ve diğerlerinden daha fazla bilgiye sahip olan bir kişinin gerçekliğin inşasında kötü olmayacağını kabul eder. Ancak eğitim ve öğretim sürecinde keyfiliğin ve otoritenin olumsuz yansımalarından kaçınılmalıdır (Foucault, 2011: 244). Foucault'nun amacı, derinleştirdiği iktidar söylemi perspektifinden eğitim sistemindeki iktidar alanlarını tespit etmek ve tanımlamaktır. İktidar ve bilgi arasındaki ilişkinin giderek bir gerçeklik haline geldiği modern toplumlarda, yönetim faaliyetlerinin bu süreç ve ilişkiden ne ölçüde etkilendiğini tespit etmek önemlidir. Bu çalışmanın amacı, Foucault'nun çalışmalarının merkezinde yer alan eğitim sisteminin işlevi, iktidarın inşası ve işlevleriyle ilişkisi ile izleme, kontrol ve denetim faaliyetlerinde iktidarın rolünü tartışmaktır. Eğitim farklı boyutlarda bileşenlerden oluşur ve eğitim kurumlarının faaliyetlerini analiz edebilmek için eğitim ve iktidar arasındaki ilişkinin tarihçesinin oluşturulması gerekir.

Foucault'da Hükümranlıktan Yönetimselliğe İktidar

İktidar kavramının Foucault ile birlikte yeni anlamlar ve farklı bakış açıları kazandığı söylenebilir, zira Foucault'nun "iktidar" kavramını önemli bir anlamsal değişime tabi tuttuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Foucault, Marksistlerin iktidarı "devletin merkezde olduğu, ekonomik, siyasi ve ideolojik iktidarın temel eğilimler olduğu ve yukarıdan aşağıya uygulamanın esas olduğu baskıcı bir karakterin ürünü" (Fraser, 1989: 26) olarak tanımlamasına kesin bir dille karşı

çıkarken, solcular (Marksistler) için "iktidar, bedeni soyutlayan, inkâr eden, baskı altına alan, sindiren vb. şeydir" (Foucault, 1989: 26).

Foucault'ya göre iktidar sadece siyasi yapılar ve devletlerin yönetimiyle sınırlı bir kavram değil, aynı zamanda bireylerin ya da grupların davranışlarının kolayca yönetilebileceği şekilde toplumsal ilişkilerde sürekli olarak üretilen "merkezsiz" ve "çoğul" bir mekanizmadır. Başka bir deyişle: Neoliberal düzende 'iktidar', Baudrillard'ın terimleriyle, otoriter bir yönetici konumundan, sürekli olarak 'özneler' (nesneleştirilmek isteyen özneler) yaratan, merkezi olmayan ve hatta 'baştan çıkarıcı' bir konuma evrilmiştir.

Bourdieu'ye göre bu devlet, "verili bir bölgeye ve nüfusuna karşı fiziksel ve sembolik şiddetin meşru kullanımını başarıyla talep eden" bir örgütlenmeye işaret eder. Deleuze ve Guattari, devletin bir kitlesel baskı mekanizması aracılığıyla değil, öznenin tahakkümü aracılığıyla işlediğini ve özgürlük alanları yaratarak öznenin inşasına katkıda bulunduğunu teyit etmektedir. Foucault bu süreci "davranışların/tutumların hizalanması" (davranışların yürütülmesi) olarak tanımlar. Bu bağlamda yönetme, "insanların olası eylem alanlarının yapılandırılması" anlamına gelir (Foucault, 2002). Bu yapılandırma kurulduğunda, dikey hareket eden (yukarıdan aşağıya hükmeden ve görünür/algılanabilir) iktidar kavramı yerine, tam tersine yatay ilişkileri merkeze alır ve aslında pek de fark edilmeden işler. Foucault (2011a: 145) bu süreci şu şekilde ifade eder:

Toplum, tek bir gücün, yalnızca tek bir iktidarın kullanıldığı tek bir vücut değildir; toplum gerçekte farklı, ama yine de belirli güçlerin bir araya gelmesi, ilişkilenebilirliği, eşgüdümlemesi ve hiyerarşisidir... Toplum, farklı güçlerin bir araya gelmesidir.

Bu bir anlamda, yönetildiğinizi fark etmeden bile yönetim faaliyetlerinin bir parçası olmak anlamına gelir ve "güç" terimine klasik anlamının ötesinde benzersiz ve yeni bir anlam kazandırır:

Güç diye bir şey yoktur. Demek istediğim şu: 'Güç' denen bir şeyin belirli bir yerde bulunduğu - veya belirli bir noktadan yayıldığı - fikri, birçok olguyu her koşulda açıklayamayan bir analize dayanmaktadır. Ancak gerçekte güç, az çok organize olmuş, piramitsel, koordineli bir ilişkiler kümesi anlamına gelir (Foucault, 2011: 124).

İktidar denince akla ilk gelen, egemenliğin -geleneksel anlamda- hüküm sürdüğü merkezi bir otoritedir ve bu geleneksel iktidar yapısı içinde nüfus, emir altında olan ve "yönetilen" bir kitleye karşılık gelir. Ancak Foucault'nun sistematize ettiği "iktidar" kavramında nüfus, emredilen bir kavram ve iktidar nesnesi olmaktan ziyade, devletin olağan amaçları olan toplumsal düzen, ekonomik rahatlık ve toplumsal refahın tesisi için bir özne olarak işlev görür. Jones'a (1990: 68-70) göre, bu kurulu düzen, insanları kendi özgür iradeleriyle rasyonel, sağlıklı ve rekabetçi kılan yeni bir tür "siyasi rasyonaliteyi" ifade eder. Bu şekilde nüfus da "yönetimin ve hükümetin teknik-politik bir nesnesi" haline gelir.

İşte tam da bu noktada Foucault (2009) iktidar anlayışımızı derinleştirebilecek en önemli kavramı ortaya atar; yönetimsellik. Yönetimsellik, iktidar ve zihniyet kavramlarının birleşiminden oluşur ve "iktidar zihniyeti" anlamına gelir. Düşünürümüze göre, eski devletlerde geçerli olan "otorite-tebaa-egemenlik" kavramlarının yerini "güvenlik-nüfus-iktidar" üçlüsünün aldığı ve bu şekilde devletin yönetsel olduğu bir iktidar mekanizması ile karşı karşıyayız. Foucault (2004), güvenlik anlayışının otoritenin yerini aldığı bu disiplin ve düzenleme toplumunda, iktidarın yaşamın sahipliğini elinde tuttuğu bir "meşrulaştırma toplumu" nun varlığından söz eder. Meşrulaştırmanın "klasik çağın sonunda iktidarın en büyük araçlarından biri" haline geldiğini savunur. Foucault'ya göre

iktidar burada sinsice ve kurnazca işletilen bir mekanizmaya işaret eder. Bu süreç bizi biyopolitika kavramının ortaya çıktığı noktaya götürür. Bu noktada Foucault'ya göre (2004: 262) "disiplin gerektiren beden ve örgütlenmek isteyen toplum" nihayet inşa edilir.

Neoliberal Sistemde İktidar

Foucault'ya göre liberal toplumlarda iktidar, geleneksel iktidarların aksine, aynı anda hem her yerde hem de hiçbir yerdedir. Burchell (1993) biraz daha farklı bir perspektiften, erken dönem liberalizm ile neoliberal düzen arasında ayırım yaparak, neoliberal sistemdeki yönetsellikte erken dönem liberal düzende eksik olan bir şey olduğunu belirtmektedir: yönetsellik, "girişimci" ve "rekabetçi homo economicus" un davranışlarını belirlemektedir. Foucault'ya göre neoliberalizm, "bedenin siyasi anatomisine dayanan belirli tekniklere dayalı 'rasyonel bir iktidar' anlamına gelmektedir (Ball, 2017: 28). Bu iktidar koşulları altında, "bedenler uysal nesnelere olmaktan ziyade, disiplinli öz-yönetim süreçlerine sinsice dahil edilirler" (Özga, 2009: 152). "Bireyi motive eden şey yalnızca kâr değil, aynı zamanda içsel bir arzudur" (Reinert, H. & Reinert, E., 2006). Bu içsel arzu, Nietzsche'nin (1968) düşüncesinde yaşamın merkezindeki temel dürtü olan "güç istenci" ne benzer.

Joffe ve Staerkle'ye (2007) göre, serbest meslek sahibi girişimciler arasında Batı'nın vazgeçilmez bir değer olarak kabul ettiği ve üzerine inşa ettiği "bireyciliğin" doğal bir sonucudur. Bu anlamda, kendi kendine yeten modern birey gerçeği, insanları öz-düzenleme becerileri geliştirmeleri gereken bir konuma getirmiştir. Deleuze ve Guattari'ye (1990: 571) göre, modern öz-girişimci birey, "herkesi bir özne olarak oluşturan" sermaye gücünün doğal bir sonucudur. Yukarıda bahsedilen koşullar altında özyönetim, kendi kendine yatırım yapmayı gerektiren bir "öz-girişimcilik" durumu olarak kendini gösterir:

Neoliberalizm bireyi tipik olarak bir "girişimci" olarak hayal eder. Girişimcilik, bireyin tüm davranışlarına rehberlik etmesi gereken temel bir özellik olarak teşvik edilir. Girişimci, kendi hayatında inisiyatif alarak yaşam kalitesini iyileştirmeye çalışan aktif, sorumlu, rasyonel, seçim yapan bir bireydir. Böylece birey yalnızca bir tüketici ve müşteri olarak değil, aynı zamanda iş hayatında başarılı olan, kendisini toplumsal risklere karşı hazırlayan ve kendisinin ve ailesinin kaderinden sorumlu olan bir kişi olarak vurgulanır. Rekabeti tüm toplumsal yaşama yayarak bireylerin özyönetimini teşvik ederek yönetim temel strateji haline gelir (Özkazanç, 2011: 17).

Özkazanç'ın belirttiği gibi, neoliberalizmde birey artık edilgen bir konumda yönetilen değil, kendine yatırım yapan, risk alan ve içinde yaşadığı neoliberal sistemin bir "faili" (Foucault, 2010: 173) olarak hareket eden bir özneye dönüşür. Foucault'ya göre neoliberal eğitim sistemleri, bireyleri özneleştiren ve iktidarın gönüllü ortakları haline gelmeleri için onları "baştan çıkaran" neoliberal düzenin önemli bir parçasıdır. Bu nedenle, daha önce de belirtildiği gibi, davranış değişikliği düzeyinde eğitimle ilgilenmek, tanımı gereği Foucault tarafından tanımlanan bu yeni iktidar alanında kurulan ilişkilere karşılık gelir.

Öğrencileri/bireyleri 'ajanlaştıran' neoliberal eğitim sistemlerinde öğretmenler 'işlevsel mühendisler' ve 'davranış teknisyenleri'dir (Foucault, 1979: 294). Foucault'ya göre böyle bir sistemde, Ball'un (2017: 29) da belirttiği gibi, "daha fazla eğitim daha fazla özneleştirme/nesneleştirme demektir", çünkü okul sadece yeteneklerin keşfedildiği, özgürlüğün içselleştirildiği ya da yeniden üretimin gerçekleştiği bir yer değil, aynı zamanda "bireysel öznenin gerçekliğinin disiplin tarafından üretildiği" bir yerdir (Foucault, 1979: 194). Bu alanda öğrenci, kendi davranışlarını izleyebilen ve kendi öğrenmesini ölçebilen bir özne olarak inşa edilir.

Foucault, 18. yüzyıla ilişkin yapısal analizinde, "hastaneler, okullar ve hapisaneler gibi kurumların 'askeri kamplar' olarak tasarlandığını" ve bunun da "insanların sürekli gözlemlenmesini sağlayan" bir mekânsal düzenlemeye yol açtığını belirtmektedir. Foucault bu mimari yapıyı, tüm hücrelerin müdürün odasına baktığı bir tür dairesel hapisane olan "panoptikon" benzeri bir yapı ile karşılaştırır. Bu yapının amacının mahkumlara, işçilere, hastalara ve öğrencilere "sürekli izlendikleri" izlenimini vermek olduğunu iddia eder, çünkü ona göre mesele izlenip izlenmedikleri meselesi değildir; daha ziyade bu algıyı yaratmak ve "öznelerin" kendi davranışlarını düzenlemek zorunda oldukları bir yapı inşa etmektir. Böyle bir yapıda, muhataplardan "istenen davranışı" göstermeleri ve Foucault'nun "panoptikon ilkesi" olarak adlandırdığı "konformizm" kalıpları içinde hareket etmeleri beklenir. Bu inşa edilmiş alanda, öğrencilerden - mahkumlar gibi - kendi davranışlarını kontrol edebilmeleri (öz denetim) ve istenmeyen davranışlar için "disiplin" ve "ceza" uygulandığı için kendi eylemlerini değerlendirebilmeleri beklenir (Jardine, 2005).

Foucault'nun düşüncesinde panoptik bir insanın merkezinde yer alan okul müfredatında disiplin, "zamanın değiştirilmesi/bölünmesi" yoluyla dönüştürülür. Sürekli gözlemi merkeze alan bu sürecin temel amaçlarından biri, "bireyin yıkımını azaltarak" (Foucault, 1979: 150) onu yararlı bir zaman dilimine dönüştürmektir. Foucault'ya göre bu disiplini yöneten ilke "en etkili üç kavramdır: düzenlilik kurmak, somut önlemler dayatmak ve sürekli döngüleri düzenlemek".

Okulda "disiplin" ve "ceza" işlevi gören bir diğer unsur da Foucault'ya göre "sınama" dır. Foucault, okul ortamında bireyin "pedagojik kimliğinin" oluşmasında hayati önem taşıyan ve okul kurumunun merkezinde yer alan "ölçme, profil çıkarma, test etme, gruplama ve gözetleme" gibi bir dizi "ayırt edici yöntemden" söz eder (Foucault, 1982: 208). Bu yöntemler okul ortamında disiplin ve iktidarın yerini almak için kullanılır. Foucault'ya (1979: 187) göre, ayrımcı yöntemlerden biri olan sınav, "öğrencilerin bilmeleri gereken bilgileri bilip bilmediklerini belirlemeye yönelik bir iktidar aracı" olarak kendini gösterir. Bilginin iktidardan, iktidarın da bilgiden soyutlanamayacağını belirten Foucault'nun düşüncesinde "sınav", iktidar tarafından inşa edilen bilginin içselleştirilip içselleştirilmediğini test etmekle kalmaz, içselleştirilmediği takdirde "cezalandırıcı" davranışlara da yol açar. Bu nedenlerle Foucault'ya göre sınav, "bireyi bir bilgi ve iktidar nesnesi olarak konumlandıran prosedürlerin/yolların merkezinde" ve dolayısıyla iktidarın istediği, her an "nesneleştirilme" potansiyeline sahip ve iktidarın sürekli yeniden üretimine katkıda bulunan "istekli/arzulu bir özne" olarak yer alır.

Michel Foucault'da Eğitim

Yaşamın hızla bir iktidar nesnesi haline gelmesi mümkündür (Foucault, 2011: 152, 153). Yönetimde 16. yüzyılda başlayan dönüşümlerde nüfus, toprak ve güvenlik konularına odaklanıldığı görülebilir ve Foucault'nun yönetsel olarak adlandırdığı bu süreç üç şekilde karşılık bulur (Foucault, 2011: 282). Birincisi, bir bütün olarak kabul edilen fikirlerin, analizlerin ufkudur. Tüm bunların amacı iktidarın yaratılmasını sağlamaktır. Yargıdan devlete geçen bir yargı mensubu, adaletin nihai olarak yerine getirildiği kişi olarak anlaşılır. Batı dünyasında diğer formlar üzerinde tahakküm kurulmasını sağlayan en önemli form eğitimidir. İdari olarak dönüştürülen vergi, verginin yasal temelini oluşturan benzer bir yöntem aittir (Gillies, 2008: 415-416). Bu bağlamda, yönetimsellik siyasetinde, eğitimin iktidarı yasallaştırmayan bir siyasi araç olduğunu kabul etmek kaçınılmazdır (Olssen, 2006: 214-218). Eğitimin toplumsal alanda örgütlenmesi yönetim ile mümkündür.

Hükümet, politikalarını yönetsellik aracılığıyla şekillendirerek, toplumda egemen olanın adını yaratma yetkisini elde eder. İktidar, pedagojik uygulamaların hayata geçirilmesi sürecinde bilgi kavramıyla karşılaşır (Barrat, 2008: 515-517). Eğitim sürecinde çalışanların sorumlulukları ve yetkileri normalleştirilmiş bireylerin sorumluluğundadır (Şentürk ve Turan, 2012: 262). Dolayısıyla Foucault'nun disiplini anlayışının propagandası açıkça görülmektedir. Okullarda eğitim yoluyla disiplinin sağlanması, faaliyetlerin ve mekânların kontrol edilmesi ve denetlenmesi gerekli görülmektedir (Foucault, 2006a). Eğitim kurumları bir normalleştirme aracı kullanır ve çeşitli doğal disiplinleri uygular. Disiplinin eğitim kurumları olan okullar, belirli bölümlere ve mekânlara ayrılmıştır. Bedenlerini bu mekânlara bölerek hangi eylemlerin ne zaman, nerede ve nasıl yapılacağı belirlenir ve bir üst-üst hiyerarşisi oluşturularak disiplin sağlanır (Yeğenoğlu, 2006).

Mekansal düzenlemenin aksine zamanın ve etkinliklerin kontrolü de disiplin açısından önemlidir. Bu koşulların tamamı bireylerin belirli bir zaman dilimi içerisindeki günlük aktivitelerini ve bu aktivitelere yönelik tasarım zamanının kontrolünü içermektedir. Zamanın kontrolü ve düzenlenmesi, lisans verme yetkisini kullanan kuruluşlar için bir araçtır. Eğitim kurumlarında faaliyetlerin planlanması, uygulanması ve takibi süreçlerinin yürütülmesi. Dolayısıyla amaç, fabrika, hapishane gibi okulların belirli zamanlarda faaliyetlerini bilgilendirmek ve kapatma kurumu şeklinde bir örgütlenme oluşturmaktır (Foucault, 2006a: 27-36). Bu sürecin bileşenleri, zamanı ve faaliyetleri yönetmede, faaliyetlerin zamansal sorumluluğunu üstlenmede ve eylemleri zamana dayalı olarak yürütmede rol oynayacak şekilde farklılaştırılmalıdır. Disiplin, zamanla bireylerin belirli zaman aralıklarında gerçekleştirdiği eylemlerin miktarını ve niceliğini belirler (Foucault, 2006a, 227).

Okullarda branşlarda disiplin zaman zaman yoğunlaşma yoluyla sağlanmaktadır. Disiplinli yapı, ne kadar küçük olursa olsun, hareketlerin operasyonel bağlamını temsil eder (Foucault, 2006a).

Eğitim sisteminin demografik yönetim fonksiyonuna yapılan vurgu, ahlaki ortopedi ve öğrenci-öğretmen ilişkilerinin yapılandırılması gibi bireysel olarak geliştirilen takip yöntemlerini içermektedir. Bu sayede mikrozeke eğitim sisteminde disiplinci bir rol oynamaktadır. Ahlaki ortopedi eğitimin sürekliliğini amaçlamaktadır. Hayatın her evresinin bir parçası olan spor eğitimlerinin yanı sıra fitness ve köpek eğitimlerinde de etkilidir. Foucault, "ilahi adalet" kavramını temel alarak şöyle der; *İlişkiler, denetim ve hesap verebilirlik teknikleriyle ilgili tüm taraflarla etkileşime odaklanacak şekilde yapılandırılacak ve bir şekilde sürecin dışında bırakılan taraflara aktif erişim kazanacaksınız. Böylece bilgi ve cehalet yaratılamaz, cehaletin ortaya çıkarılmasıyla diğerine bağımlı olmak ve şüpheli olmak mümkün olur* (Foucault, 2011: 63).

Foucault'nun tüm bu tartışmalarda ve sözlerinde sorun olarak dikkat çektiği temel nokta, bilginin aktarımı ve otoritenin kurulmasının keyfi ilişkinin bir parçası olduğu; Sorun baskıcı otoritenin ve anahtarın sistemden ayrılmasının sonucudur (Dussel, 2010: 27-36). Foucault tüm eserlerinde öznenin iktidar değil özne olduğunu ve amacının insanın bir hediye olarak öznelendirilmesi olduğunu belirtir.

Foucault'da Bir Disipline Edici ve Güç Aracı Olarak Eğitim

Foucault (1979) "Hapishanenin Doğuşu" adlı eserinde "disiplin gücü"nü ayrıntılı olarak ele alır. Ona göre disiplin gücü, zaman ve mekânın daha sistematik bir şekilde düzenlenmesi ve gözetimin yaygın kullanımı gibi basit tekniklerin kullanımına dayanmaktadır. Foucault, disiplinin yerini alabilecek en etkili üç tekniği "gözetim, cezalandırma ve test etme" olarak tanımlıyor. Ona göre bu basit

teknikler niteliksel olarak “yeni tip bir kontrol”ü ortaya çıkarıyor. Bu bağlamda Foucault'nun bahsettiği bu süreçlerde “eğitim” önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü eğitimde öğrencilerin zamanı ayrıntılı olarak düzenlenir ve belirlenen bu süreye karşılık hesap verme (sınav) ilkesi yaratılır. Zamanın düzenlenmesi ancak mekânın (okul) düzenlenmesiyle mümkündür. Bütün bunlar, Foucault'nun "karşılıklı hiyerarşik gözetim" olarak tanımladığı, öğrencinin öğretmenle birlikte, öğretmenin de öğrenciyle birlikte yasal olarak düzenlenmiş bir sistem içinde izlendiği ve aynı zamanda "iktidarın" "kontrolünün" bir parçası olan bir ilişkiler ağını ortaya koyuyor. Keith Hoskin (1990) Foucault'nun bu kurgulamasına şu sözlerle değinmektedir: "Foucault'ya göre 'eğitim' iktidar-bilgi ilişkisindeki kısa çizgidir" ve eğitimin bir nevi köprü olduğunu, Foucault'da iktidar ve bilgi arasındaki bağın kurgu. Nitekim Foucault (2011: 33) Özne ve İktidar'da konuya ilişkin şu sözlerle Hoskin'i doğrulamaktadır: “İktidarın eylemi sürekli olarak bilgi üretir, karşıt bilgi ise iktidar eylemine yol açar.” Bilgiyi sürdürmeden bilginin iktidar üretmemesi de imkansızdır." Foucault'ya göre bilgi, iktidarı besleyen bir unsur yani otoritedir ve dolayısıyla bizzat iktidar sorunudur, çünkü "iktidar aslında bir araç işlevi görür, bunların hepsi şeyleri, bilgileri, söylem biçimlerini ve “zevklerin ortaya çıkmasını” sağlar (Demir, 2014). Foucault'ya göre iktidar ve bilgi arasında, düşünce biçimimizin baskı ve tahakkümünün çok ötesine geçen epistemolojik bir ilişki vardır:

İktidar, sansür, dışlama, abluka, baskı gibi tek amacı “baskı” olan ve büyük süpergonun davranış kalıpları gibi olumsuz yönde uygulanan yöntemlerle işleseydi çok zayıf ve kırılabilir olurdu. Aksine, bugün iktidar güçlü bir konumdaysa, bunun nedeni, iktidarın blokajı sansürleyebilmesi ve kısıtlayabilmesi değil, -fark etmeye başladığımız gibi- arzu ve bilgi düzeyinde etkiler yaratması ve bilgi üretmesidir (Foucault, 1980: 59).

Bu noktada bilgi ve güç arasındaki ilişki “Bilgi-Güç-Hakikat” üçlemesinde ortaya çıkıyor. Foucault'ya göre "hakikat, onu üreten ve sürdüren iktidar sistemleriyle ve onu yaratan ve yayan iktidarın etkileriyle döngüsel bir ilişki içindedir" ve sonuçta bir "hakikat rejimi" ortaya çıkar. Foucault'ya göre iktidar-bilgi ilişkileri aynı zamanda “dispozitifler” üreten bir süreci de temsil etmektedir. Ona göre “dispozitifler” insanları şekillendirme, kontrol etme ve boyun eğdirme özelliğine sahip güç aygıtları/teknolojileridir. Foucault, dispozitifin unsurlarını sıralarken “söylemlerden, kurumlardan, mimari formlardan, düzenleyici kararlardan, kanunlardan, idari tedbirlerden, bilimsel ifadelerden, felsefi, ahlaki ve hayırsever tekliflerden, kısacası her şeyden oluşan tamamen heterojen bir bütündür” diyor. Söylenen ve söylenmeyen” diyor ve şunu ekliyor: “dispozitifin kendisi, bu unsurlar arasında kurulabilecek ilişkiler ağıdır.” Kavrama değinen bir diğer düşünür Agamben (2012: 29-30) ise dispozitifi şu şekilde tanımlamaktadır: canlıları bir şekilde hissetme, yönlendirme, belirleme, engelleme, modelleme ve kontrol etme yeteneğine sahip; “bu varlıkların beden dilinin, davranışlarının, fikirlerinin ve söylemlerinin temelini oluşturan her şey” olarak tanımlamayı tercih ediyor. Byung-Chul Han (2017: 32) dispozitifleri “tahakküm teknikleri” olarak tanımlamaktadır. Foucault'ya göre bu noktada cihazlar insanları hem öznelleştiriyor hem de nesneleştiriyor.

Sonuç

Eğitim kurumları öğrencileri panoptik bir araç olarak kuralları uygulamaya zorladığından, öğrencilerin nesneleştirilmesinin ve öznelleştirilmesinin sınırları netleştirmektedir. Disiplinli toplumlarda bireylerin yaşam tarzları net kurallarla şekillenir ve çocukların toplumsal kurallara uymalarına ilişkin beklentiler okul yılı başlamadan başlar. Belirlenen kurallara uymayan öğrenciler, öğretmenler ve diğer

öğrenciler tarafından “anormal” veya “uyumsuz” olarak etiketlenmektedir (Foucault, 2014). Bireyin kendi denetim ve kontrolü, öğrencilerin kabul edilebilir ve kabul edilemez davranışları belirlemesine, bunları kural olarak kabul etmesine ve davranışlarını bu çerçevede yürütmesine olanak sağlar. Böylece öğrenciler eğitim yoluyla gözetim ve kontrol kültürü içinde sosyalleşerek hem gözlemci hem de gözlenen haline gelirler. Öz denetimi öğrenen öğrenciler, çok sayıda dış kontrol faktörü karşısında bakış açısını ve kontrolü korumayı öğrenirler. Bunu yaparken okul, kendi sınırlarının ötesine geçerek bireylerin gözetim ve kontrol eylemlerini toplumun geniş bir alanına yaymaktadır. Okul eğitimiyle kazanılan disiplin ve denetim araçlarıyla, bireysel çıkarları ön planda tutan, güvensiz, eleştirel düşünen bir özne oluşturulur. Günümüz disiplin yönetimlerinde toplumdaki tüm bireyler birbirlerinden şüphelenmekte ve otoriteyi hakim kılmak için birbirlerinin polisi haline gelmektedirler. Böyle bir yapının gerçekleşmesi çok uzun bir bilişsel süreçle mümkündür. Bu eğitim sürecinde okullar anormal, uyumsuz ve diğer bireyleri ortadan kaldırarak gücün üstünlüğünü uygular. Öğretmenler ve öğrenciler tüm eğitim süreci boyunca izlenmekte ve kontrol edilmektedir. Bu durum öğretmenin bedeninde var olan iktidar biçimlerine göre değerlendirilmektedir (Dussel, 2010: 27-36).

Beden, varoluşsal iktidar sürecinin merkezinde yer alır (Foucault, 2006a). Beden, normalliğin oluştuğu, uyum ve itaatin yapılandırıldığı bir ortam olarak kabul edilmektedir (Dussel, 2010: 27-36). Fiziksel, sosyal ve psikolojik güç biçimleriyle donatılmış olan öğretmen, cezalandırma, dışlama ve ödüllendirme yetkisine sahiptir. Öğretmenlerin sahip olduğu tüm bu yeterlilikler eğitim-öğretim faaliyetlerini doğrudan etkilemekte ve belirlemektedir. Bireye yönelik baskı biçimleri, hapsetme, nesneleştirme veya öznelleştirme kurumlarının işleyişi, normalleşme süreci ve mevcut tüm gözetim ve kontrol araçları eğitimin varlığını sağlayan ve şekillendiren unsurlardır. Foucault'ya göre eğitim, mikro güç ile makro gücün birleştiği bir yapıya sahiptir. Eğitimde zaman, faaliyetlerin ve fiziksel yapıların kontrolü mikro disiplinin araçları iken, makro disiplin vatandaşlığın güvence altına alınması ve işgücünün verimliliğinin artırılması şeklinde devlet, nüfus ve kapitalizm arasındaki ilişkiye dayanmaktadır (2006b). Disiplin gücünün hakim olduğu bir toplumda eğitim, okul eleştirisi, denetim, disiplin, gözetim ve gözetim araçlarının mikro güç ile makro güç arasındaki bağlantıyı ortaya koyması gerekmektedir. Okul iki güç ilişkisinin uygulayıcısı olarak konumlanmakta ve bu doğrultuda bireyler çok boyutlu bir şekilde eğitimle kuşatılmaktadır. Bu mümkünse öznenin dayanışma ve direniş olanağını bulması mümkün değildir. Nitelikli işçi ve vatandaş yetiştirme konusunda eğitim kurumlarına yüklenen sorumluluk, onların kültürel, toplumsal ve sınıfsal yeniden üretimi gerçekleştirmelerini sağlar.

Kaynakça

- Agamben, G. (2012). *Dispozitif nedir?*. Monokl Yayınları.
- Aydoğan, İ. (2016). *Kültür temelli eğitim*. Ankara: Hece Yay.
- Ball, S. J. (2017). *Foucault as educator*. Springer International Publishing.
- Barrat, E. (2008). The later Foucault in organization and management studies. *Human Relations*, 61(4), 515-537.
- Byung-Chul Han. (2017). *In the Swarm: Digital Prospects*. Massachusetts: The MIT Press.
- Canguilhem, G. (1991). *The Normal and the pathological*. New York: Zone Books.

- Deleuze, G. & Guattari, F. (1990). *Kapitalizm ve Şizofreni 1 – Göçebebilimi İncelemesi: Savaş Makinesi*. Bağlam Yayınları.
- Demir, E. (2014). Foucault'da İktidarı Yeniden Düşünmek, *Birikim Dergisi*, [6 Şubat 2014].
- Dussel, I. (2010). Foucault and education. (Ed.Michael W. Apple, Stephen J. Ball ve Luis Armando Gandin). *The routledge international handbook of the sociology of education* içinde (27-36). London: Routledge.
- Güneş, D. C. (2015). Ruh bedenin hapisanesidir: Michel Foucault. *Ekev Akademi Dergisi*, 19(64), 59-72.
- Işık, S. (2012). Foucault'da iktidar, özgürlük ve direniş. *Ekev Akademi Dergisi*, 51, 103-114.
- Jardine, G. M. (2005). *Foucault and education*. Peter Lang International Academic Publishers.
- Joffe, H. & Staerke, C. (2007). The centrality of the self-control ethos in Western aspersions regarding outgroups: A social representational approach to stereotype content. *Culture & Psychology*, 13. 395-418.
- Jones, D. (1990). The genealogy of the urban schoolteacher. In S. J. Ball (Ed.), *Foucault and education: Disciplines and knowledge*. Routledge.
- Foucault, M. (1979). *Discipline and punish: The Birth of the Prsion*. Harmondsworth: Peregrine.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings*. Pantheon.
- Foucault, M. (2002). The subject and power. In *Michel Foucault: Power*, ed. J. Faubion, 326-48. Penguin.
- Foucault, M. (2004). *Society must be defended*. Penguin Books.
- Foucault, M. (2006a). *Hapishanenin doğuşu*. (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınları.
- Foucault, M. (2006b). *Kelimeler ve şeyler*. (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınları
- Foucault, M. (2009). *Security, territory, population: Lectures at the College de France 1977-78*. Palgrave Macmillan
- Foucault, M. (2010). *Cinselliğin tarihi*. (Çev. H. U. Tanrıöver). Ankara: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011). *Entelektüelin siyasi işlevi* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın gözü* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar*. (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fraser, N. (1989). *Unruly Practices: Power, discourse and gender in contemporary social theory*. Polity Press.
- Hoskin, K. (1990). Foucault under examination: The crypto-educationalist unmasked. In S. J. Ball (Ed.), *Foucault and education: Disciplines and knowledge*. Routledge.

- Karademir, A. (2015). Foucault ve cinsellik deney(im)i kurgusu. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 2, 86-100.
- Levine, G. (2008). A foucaultian approach to academic anxiety. *Educational Studies*, 44(1), 62- 76.
- Olssen, M. (2006). Understanding the mechanism of neoliberal control: lifelong learning, flexibility and knowledge capitalism. *International Journal of Lifelong Education*, 25(3), 213-230.
- Oranlı. İ. (2012). Biyo-politikanın doğuşu ve Foucaultcu eleştiri. *Cogito*, (70- 71), 39-53.
- Ozga, J. (2009). Governing education through data in England: From regulation to self evaluation. *Journal of Education Policy*, 24(2), 149-162.
- Özkazanç, A. (2011). *Neoliberal tezahürler vatandaşlık-suç-eğitim*. Dipnot.
- Reinert, H. & Reinert, E. (2006). Creative Destruction in Economics: Nietzsche, Sombart, Schumpeter. İçinde: Editörler: J.G. Backaus & W. Drechsler. Friedrich Nietzsche (1844- 1900): *Economy and Society*. Berlin: Springer, sh. 60.
- Sönmez, V., (2015). *Eğitim felsefesi* (13. Baskı). Ankara: Anı Yay.
- Şentürk, İ. ve Turan, S, (2012). Foucault'nun iktidar analizi bağlamında eğitim yönetimine ilişkin bir değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 18 (2), 243-272.
- Temir, R. (2013). *Michel Foucault'nun disiplinler iktidar bağlamında gizli müfredat ve disiplin üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Yeğenoğlu, M. (2006). *Michel Foucault'da eğitim ve öznellik*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.